

*Ђорђе Стојановић**

РАЗЛИЧИТИ ИДЕЈНИ ПРИСТУПИ ФЕНОМЕНУ ПАТРИОТИЗМА

Сажетак

Рад анализира различите концептуализације феномена патриотизма. Аутор покушава да идентификује елементе који одређују патриотизам, однос између ексклузивног и инклузивног у разумевању патриотизма, однос између универзалистичких и партикуларистичких димензија као граница патриотизма, те да анализира његове екстремне позиције (шовинизам или џингоизам), и утврди његово место у оквиру функционисања модерних демократских система. Рад се закључује подржавањем идеје космополитског патриотизма, где је локално инструмент за реализацију универзалног, ситуацију која се може окарактерисати као „пристрасни космополитанизам“.

Кључне речи: патриотизам, космополитанизам, национализам, идентитет, либерализам, демократија.

Увод

Западна политичка филозофија је одувек „гајила“ специфичну врсту интелектуалног нетрпељивости према било каквој врсти пристрасне (комунитаристичке) партикуларности, а у „славу“ непристрасних универзалистичких (то јест космополитских) начела. Такво стање ствари се, наравно, ни-

* Институт за политичке студије, Београд.

је могло по некој вишој форми аутоматизма пресликати на стварност која се живела или која се живи, полит-филозофка критика је, уосталом, увек пре могућност него реализација: или по захтеву за пуним остварењем одређеног принципа уређења одређене политичке заједнице (што може да сугерише и промовисње корективног принципа), или по захтеву за заменом једног принципа уређења политичке заједнице са другим (често опозитним) принципом. Насупрот одијуму „мислећих“ људи, који себе не доживљавају као нелојалне или непатриотске личности, према патриотизму као форсирању националних ритуала и симбола са тенденцијом преласка у отворену мржњу или нетрпељивост према припадницима других нација, постоји врло јасна историјска линија перцепције „обичних људи“ која, насупрот претходној аверзији, патриотизам доживљава као нешто врло афирмативно, неко ко је окарактерисан као патриота то треба да прихвати као ванстандардну похвалу (другим речима, карактер идеалне личности подразумева елемент патриотизма). Било како било, патриотизам, схваћен као нешто различито од цингоизма или шовинизма, доживљава апологију од све већег број политичких мислиоца са транспарентним интернационалним инклинацијама. Намера овога рада је да изложи различите приступе у концептуализацији патриотизма и покаже како је могућа позиција која уважава симултану потребу како за патриотизмом тако и за космополитанизмом.

*Пристраност која прихвата
непристрасност или непристрасност која
уважава пристрасност*

Пре свега, рецимо да либерални проблем са пристрасношћу није аномалија, већ симптом нечег дубљег, јер либерализам садржи тензије између три сета вредности, оних које се тичу аутономије (као централног места повезаног са слободом), оних које се тичу лојалности (као централног места повезаног са асоцијативним животом) и оних које се тичу моралне једнакости (као схватања по коме су људи једнако вредни).¹ На тој линији, патриотизам представља аналитич-

1 Scheffler, S. *Boundaries and Allegiances: Problems of Justice and Responsibility in Liberal Thought*. Oxford University Press, New York, 2001, стр. 80.

ки изузетно интересантан феномен. Реч патриотизам је изведена од старогрчке речи патер (πατήρ) са значењем отац, у смислу осећања проистеклих на оданости родитељима, односно прецима и народу, као и речи патриотес (πατριώτης) са значењем земљак и патрија (πατρία) са значењем отаџбина. Када се, дакле, говори о патриотизму (родољубљу²), то јест о (пристрасној) љубави некога према властитој земљи, заправо се ради о лојалности оријентисаној према политичком ентитету (држави, патрији или отаџбини) и његовим становницима (компатриотама). Појам патриотизма се не реферира искључиво на ниво географско значења, али га свакако инкорпорира³ (тако се слабост социјалистичке интернационале огледала у чињеници да је имала проблема са стварањем осећаја солидарности без локације⁴). Напоменимо, постоје и мишљење које израз „љубав према нечијој земљи“ третирају као проблематичан, чак и поред чињенице да патриоте врло често заиста воле своје земљу.⁵ Ово се образлаже вишезначношћу појма „љубав“, те критичношћу као патриотским чином који делимично одудара од ординарне перцепције патриотизма као израза неприкосновене привржености и афирмативне емоционалне подршке (што врло лако може завршити у погрешном коришћењу патриотске идентификације).

Штавише, лојалност која се показује према властитој земљи понекад је мало више од одлуке да се не понаша на начин да се угрожавају властити интереси, а не искључива усмереност на унапређивање истих (мада она то врло фреквентно и јесте, лојалност може опстајати и без превеликог афективног набоја). На тој линији, патриотизам може да се одреди као форма лојалности коју неко има према патрији

2 За потребе овога рада ћу појмове патриотизам и родољубље третирати као синониме, мада се родољубље може схватити као више ирационално, „слепо“ или безусловно у односу на патриотизам који би могао да се одреди као више рационалан, „пропитујући“ или критички појам. Мислим да је ово једна нијанса која ће у раду бити превазиђена елаборирањем различитих врста патриотизма.

3 Primoratz, I. „Patriotism and Morality: Mapping the Terrain.“ у Primoratz, I. и Pavkovic, A. (уп.) *Patriotism: Philosophical and Political Perspectives*. Ashgate, Aldershot, 2007, стр. 18.

4 Turner, B. „Democracy in One Country? Reflections on Patriotism, Politics and Pragmatism.“ *European Journal of Social Theory*, 7(3), 2004, стр. 285.

5 Kleinig, J. „Patriotic Loyalty.“ у Primoratz, I. и Pavkovic, A. (уп.) *Patriotism: Philosophical and Political Perspectives*. Ashgate, Aldershot, 2007, стр. 43.

(насупротив лојалности према другим стварима, попут Бога, пријатеља или породице), а која се реферира и на осећајност in genege или, макар, на осећај идентификације и привржености.⁶ Патриотизам, дакле, фунгира као осећање јаких веза са компатриотама засновано на заједничкој судбини, као осећање афилијације у односу на нацију као геополитички феномен од/из кога примамо/црпимо различита материјална и духовна добра, као и посвећеност тој нацији као заједничком пројекту нас и пријатељски настројених сународника.⁷ Додајмо овоме, када у оквиру нације нека група или групе ограниче дефиницију патриотизма додавањем елемената попут: идеологије, циљева, вредности, норми, политика или подршке вођству, који искључује друге припаднике исте нације из патриотског корпуса, када параметри тога лимитирања буду постављени као једини пожељни услов за нацију и државу и критеријум за разликовање патриота од непатриота, то јест када непропитујућа лојалност својој земљи подразумева и непропитујућу оданост некој засебној (издвојеној) идеји, онда се таква концептуална конјункција може окарактерисати као монополизација патриотизма.⁸

Патриотска љубав није иста са љубављу која може да се исказе према људском роду, већ представља осећање према припадницима специфичне групе, чак и онда када је изостављен лични контакт, познанство, са њима. Ерго, узајамно припадање одређеној друштвеној групи представља концептуално тежиште патриотске лојалности. У складу са тим, патриотска лојалност манифестује интезиван осећај повезаности са заједницом, то је љубав према земљи, идентификација са истом и брига за благостање сународника. Оваква констелација се може проширити, о чему ће касније бити више речи, како лојалношћу идејама, начелима или истинама које карактеришу нечију отаџбину, обавезе (посвећеност) и идентити захтевају заједничку културу и ритуале да би били ефикасни и трајни (што се никако не може изједначити са национализмом, шовинизмом или џингоизмом), тако и са

6 Loc. cit.

7 Ben-Porath, S. „Civic virtue out of necessity: patriotism and democratic education.“ *Theory and Research in Education*, 2007, 5(1), стр. 45.

8 Bar-Tal, D. „The monopolization of patriotism.“ у Bar-Tal, D. и Staub, E. (ур.) *Patriotism in the life of individuals and nations*. Nelson-Hall Publishers, Chicago, 1997, стр. 249-250.

идеалима (рецимо, лоцираним у уставу) који нису повезани са нечијом „матичном“ земљом.⁹ Патриота (родољуб) није, дакле, само неко коме се његова отаџбина свиђа, он осећа и припадност истој, али та припадност представља ствар слободног избора: патриотско прихватање одређене социјалне групе није нужно повезано са рођењем у истој, већ представља жељу за припадањем као потпуно освешћени чин.

Наравно, само осећање љубави за нечију земљу није довољно, од патриоте се очекује да поред афективног односа према отаџбини и компатриотама дела у сагласју са својим осећањима. Заправо, патриотизам представља начин изражавања бриге према вољеној земљи на начин да се чини више од очекиваног или подразумевајућег. Патриота је онај који је спреман да плати високу цену, чак и да жртвује свој властити живот, ако је то потребно, зарад одређених патриотских разлога. Патриотизам се да одредити и као оријентисаност на најрепрезентативнију националну традицију, која ће бити манифестација универзално и партикуларно афирмисаних вредности (попут једнакости, слободе и сл.), тако да патриота без двоумљења може да укаже на одређене симболичке, историјске и институционалне форме које изражавају тако постављене вредности, те отвори простор за наду да ће његова национална заједница живети у складу са њеном најбољом традицијом.¹⁰ То никако не значи да је та традиција актуелно историјски и институционално доминантна, то јест остављен је простор да се делује против те традиције, а у складу са оним што доживљава као вреднија алтернатива.

Аластер Макинтајер (Alasdair MacIntyre) држи да апсопрција одређене лествице моралних вредности и приврженост истима, на нивоу ко ме је и где научио моралности, није „либерално-апстрактна“ (идентитет и место „учитеља“ моралности је небитно за њен садржај и нечије опредељење за поштовање одређених моралних принципа и правила)- већ

9 Види Viroli, M. *For Love of Country: An Essay on Patriotism and Nationalism*. Clarendon Press, Oxford, 1995.; Muller, J. *Constitutional patriotism*. Princeton University Press, Princeton, 2007.; и Habermas, J. *Between Facts and Norms: Contribution to a Discourse Theory of Law and Democracy*. Massachusetts Institute of Technology Press, Cambridge, 1996, стр. 491-517.

10 Blum, L. „Best traditions patriotism: A commentary on Miller, Wingo and Ben-Porath.“ *Theory and Research in Education*, 5(1), 2007, стр. 63-64.

пренета од одређене заједнице (неко постаје и остаје морални агент само унутар и преко своје заједнице).¹¹ Суштински посматрано таква поставка имплицира патриотизам као сентименталну посвећеност никлу на добрима прошлости пренетим на појединца преко државе, нација је слична породици где деца дугују захвалност својим родитељима за властити раст и благостање. Патриотизам се може идентификовати као грађанска врлина, као посебна или изведена врлина, она која зависи пре од времена и простора, а мање је универзална карактеристика сваког људског контекста, она је дериват асоцијативних дужности: због тога што сам добио од нације одређена материјална и духовна добра, ја дугујем мојој нацији одређену врсту захвалности и лојалности (ово се манифестује преко патриотског става, давањем предности мојој нацији у односу на друге).¹²

Под универзалним дужностима подразумевамо оне које имамо према свим људима, док под асоцијативним дужностима (као специјалним дужностима) подразумевамо оне за које чланови сигнификантних друштвених група и партиципанти у блиском личном односу често сматрају да имају једни према другима.¹³ Асоцијативне дужности нису идентичне са другим врстама специјалних дужности: (1) за разлику од других специјалних дужности заснованих на моралним начелима попут доприношења, поравнавања или уговарања, асоцијативне дужности су оправдане преко самог заједничког односа међу људима; (2) асоцијативне дужности су оправдане и преко моралне вредности односа који је заједнички партиципантима; (3) мада асоцијативне дужности могу бити и негативне, позитивне асоцијативне дужности се сматрају за много важније; и (4) асоцијативне дужности могу бити и савршене и несавршене, али нису суперерогативне (морално вредне, али не морално екстра захтеване).¹⁴

11 MacIntyre, A. „Is Patriotism a Virtue?“ у Primoratz, I. (yp.) *Patriotism*. Humanity Books, Amherst, 2002, стр. 48, 49-50.

12 Ben-Porath, S. „Civic virtue out of necessity: patriotism and democratic education.“ op. cit., стр. 42.

13 Scheffler, S. *Boundaries and Allegiances: Problems of Justice and Responsibility in Liberal Thought*. op. cit., стр. 4.

14 Seglow, J. „Associative Duties and Global Justice.“ *Journal of Moral Philosophy*, 7, 2010, стр. 55-57.

По Сигал Бен-Порат (Sigal Ben-Porath), концептуална констелација по којој је патриотизам асоцијативна врлина повезана са захвалношћу повукла је за собом различите облике критиковања.¹⁵ Наиме, ради се о томе да док су друге грађанске врлине описане и оправдане преко „гледања“ унапред, патриотизам је дефинисан преко окренутости ка прошлости. Поред тога, друге грађанске врлине се третирају и као средство за генерисање пожељне јавне сфере. Ерго, постоје врлине које то јесу и у контекстуалном и у инструменталном смислу: пожељне су уколико су развијене у демократском друштвеном контексту и уколико подржавају и повећавају могућност стабилног грађанског друштва и демократске управе. Ако, дакле, патриотизам поставимо као на будућност усмерену врлину изниклу на привржености заједничком националном пројекту, он онда може фунгирати као део сфере либералних грађанских врлина (попут јавног духа, узајамног поштовања и сл.), то јест- правилно развијени и манифестовани патриотизам може подржати неке од циљева демократске заједнице, попут толеранције, бриге за јавно добро или поштовања права.

Као што је напоменуто, с обзиром на чињеницу да се ради о грађанској врлини, патриотизам је зависан од демократског окружења, у смислу да је квалитет његовог испољавања условљен уважавањем постулата демократске власти. То свакако одудара од тврдње Марте Нусбаум (Martha Nussbaum) да је стављање нагласка на патриотски понос и морално опасно и субверзивно за неке од циљева ка којима је патриотизам усмерен (на пример - циљ националног јединства повезан са привржености моралном идеалу правде и једнакости): идеја је да се тим циљевима (правди и једнакости) боље служи преко идеала који је одговарајући за било коју ситуацију у савременом свету (универзалистички или космополитски приступ).¹⁶ По Симон Келер (Simon Keller), патриотизам представља облик лојалности који није утемељен на неутралној процени да објект на који је усмерена

15 Ben-Porath, S. „Civic virtue out of necessity: patriotism and democratic education.“ *op. cit.*, стр. 46.

16 Nussbaum, M. C. „Patriotism and cosmopolitanism.“ у Cohen, J. (yp.) *For Love of Country: Debating the Limits of Patriotism*, Beacon Press, Boston, 1996. стр. 4.

име вредне карактеристике, већ се базира на претпоставци да тај објекат има вредне карактеристике на основи којих се доносе релевантне моралне одлуке.¹⁷ Другим речима, патриотска лојалност захтева одређена убеђења о објекту на који је усмерена, а да није заснована на независном расуђивању о тим уверењима као истинитим, што резултује квалификовањем властите земље на сасвим другачији начин у односу на доношење судова који се тичу других земаља са немогућношћу признавања те тенденције.¹⁸ Услед такве констелације, по Келеровој, патриотизам пре треба сматрати маном него врлином.¹⁹

По Џорџу Катебу (George Kateb), патриотизам је по себи грешка. Претпоставка је да је најубичајеније схватање патриотизма оно које га одређује као љубав према властитој земљи, то јест да је његова најзначајнија манифестација спремност да се умре или убије за властиту земљу.²⁰ Међутим, Катеб држи да је „властита земља“ апстракција, она је, као и за Бенедикта Андерсона замишљена заједница,²¹ заједница која је имагинативно или естетски индукована, она наравно располаже са одређеним „материјалним“ елементима (територијом, географским местом, градовима, историјским споменицима и сл.), али је превасходно утемељена на друштвеним везама које су невидљиве или имперсоналне.²² Ерго, патриотизам је спремност да се умре или убије за апстаркцију, за продукт имагинације који доводи до перманентно политизованог (маскулинистичког) концепта живота, где се тако постављена апстракција не може изједначити са принципом, јер принцип је универзалан, док апстракција може имати било који обим.²³ Додајмо овоме и промишљања Лава Николајевича Толстоја по коме је руски сељак потпуно одвојен од емоционалног стања патриотизма, као градског

17 Keller, S. „Patriotism as bad faith.“ *Ethics*, 115(3), 2005, стр. 590.

18 Keller, S. *The Limits of Loyalty*. Cambridge University Press, Cambridge, 2007, стр. 92.

19 Ibidem, стр. 93.

20 Kateb, G. *Patriotism and other mistakes*. Yale University Press, New Haven, 2006, стр. 7.

21 Види Anderson, B. *Imagined Communities: Reflections on the Origins and Spread of Nationalism*. Verso, London, [1983] 2006.

22 Kateb, G. *Patriotism and other mistakes*. op.cit., 2006, стр. 8.

23 Loc. cit.

феномена који је за многе вештачки „испровоцирано“, синтетичко осећање (патриотизам се, дакле, не може одредити као, политичко-публицистички дефинисана, носећа снага било које нације). На тој линији, мит о патриотизму, јединственој вредности, невиности и рањивости нечије земље суочене са „снагама зла“, је измишљен зарад економских и друштвених привилегија на нивоу очувања и повећања моћи влада и класа које спроводе одређени поредак власти, па би без њега оптерећења и страхови популације неке земље, како у рату тако и у миру имала нулту толеранцију.²⁴ Разоткривањем лажног патриотизма, његове „глупости и неморалности“, у смеру универзалне етике Хришћанства, отворио би се простор за анулирање хипнотисаности маса, докинуо би се разлог за ратовање, а отворио простор за спасење људи, не толико једних од других колико од њих самих (схваћених као јединке).²⁵

Савремени поборници политике грађанске врлине наглашавају да грађанска врлина једино може бити одржана преко визије добра повезане са неком посебном заједницом, то јест посебном културом, она је могућа само ако је партикуларна. Приврженост јавном добру је скопчана са љубављу према, тачно спецификованој, земљи-уникуму: њеном језику, њеној специфичној етничкој детерминисаности и њеној историји.²⁶ Међутим, идентификација са оваквом врстом патриотизма више штети него што помаже узроку грађанске врлине. Иако љубав према властитој земљи значи љубав према заједничким етничким и језичким особеностима, према заједничком виђењу доброг живота или заједничкој визији националне судбине, што у стицају несумњиво значи и подупирање посвећености заједничком добру, она такође охрабрује и презир и нетрпељивост према расној, културној и политичкој различитости на унутрашњем и спољном плану. На тој линији, сасвим је могућа, а многобројним примерима и потврђена, грађански оријентисана позиција која неког појединца (грађанина) може истовремено учинити спремним за

24 Gallie, W. B. *Philosophers of Peace and War: Kant, Clausewitz, Marx, Engels and Tolstoy*. Cambridge University Press, Cambridge, 1978, стр. 122-123.

25 Loc. cit.; и Tolstoy, L. N. *Tolstoy's Writings on Civil Disobedience and Nonviolence*. New American Library, New York, 1968, стр. 75, 107.

26 Viroli, M. *For Love of Country: An Essay on Patriotism and Nationalism*. Clarendon Press, Oxford, 1995, стр. 11.

највеће жртве за отаџбину али и за негацију мањинских права, религијских слобода или културног плурализма. Ради се дакле о уско постављеном патриотизму утемељеном на ексклузивистички профилисаној љубави према земљи.²⁷

Да би се избегла таква конјункција, по Маурицију Виролију (Maurizio Viroli), треба се окренути ка републиканској политичкој теорији, која грађанску или политичку врлину дефинише као љубав према властитој земљи еманциповану од повезаности са културним, етничким или религијским јединством људи, а усмерену ка заједничкој слободи и институцијама које је подржавају.²⁸ Нема сумње да се овде ради о партикуларистичкој поставци, о љубави према заједничкој слободи одређене групе људи, потпомогнутој институцијама које, са посебном историјом и посебним значењем за ту групу, надахњују одређени начин живота и културни склоп (и бивају подржане истим), али таква врста љубави је инклузивна, врло лако се може проширити ван националног простора и претворити не само у разумевање већ и у солидарност. И мада се аргументација за љубав према отаџбини (републици) може водити у смеру слободе или јединства, републикански патриотизам ставља акценат на слободу, он не представља захтев за културним, моралним или религиозним јединством, већ за политичким јединством подржаваним повезаношћу са идеалом републике, где се република не третира као имперсонална творевина утемељена на универзалним вредностима слободе и правде, већ манифестује посебну републику са специфичним начином живота у слободи, обележену заједничком културом и историјом посвећености слободи, друштвеном критицизму и отпору према опресији и корупцији.²⁹

Патриотизам у републиканском контексту представља моралну врлину грађанске дужности служења заједници. Ова грађанска дужност одбацује „окретање леђа“ земљи и онда када чини погрешне поступке, републикански патриота показује непоштовање према властитој земљи која је починила неправду, али не напушта друштво према коме увек показује лојалност. Стога, републикански патриотизам обухвата и дељење стида због неморалног понашања земље, што ниу-

27 Ibidem, стр. 12.

28 Loc. cit.

29 Ibidem, стр. 13.

ком случају не значи и аутоматско преузимање кривице. Патриотизам слободе се, дакле, може одредити као алтернативна поставка како рационалистичком приступу, који намерава да трансцидира политику етичком заснованошћу оријентисаном ка формулисању критеријума за решавање политичких конфликта преко процедура дефинисаних од стране културно неутралних, неинтересних и непристрасних појединаца (позивом да негују културу слободе, заинтересованост за републику и љубав према општем добру), тако и националистичком приступу који политичко делање ограничава на преполитичке сфере етничитета, културе и религије (покушајем да се посебна повезаност између људи који су културно слични трансформише у посвећеност добру или одређеној републици, где се задржава партикуларност и републике и људи, те уважава чињеница да таква позиција може бити манифестована обухватањем културних различитости).³⁰ Идеја је, како то формулише Вироли, да се патриотизмом отвори и задржи отвореним простор између идеалног света моралних агената и непристрасних посматрача и стварног света ексклузивистичких и уско постављених пасија или пристрасности.³¹ На тој линији, патриотизам слободе, који је партикуларистички али еманципован од нелибералних атрибута (зато што је патриотизам без национализма), има две карактеристике: (1) мада може израсти из етнокултурног јединства, он је несумњива манифестација политичке културе слободе, која апострофира грађански активизам и грађанске врлине; и (2) он је критичка љубав према земљи, љубав која је усмерена на највише стандарде специфичне традиције и идеале на, ако је то нужно, штету самог јединства.³²

По Јиргену Хабермасу (Jurgen Habermas), републикански идеал добровољне нације грађана представља ваљану основу за демократску легитимност, док идеја преполитичке националне заједнице изражава потребу за друштвеном интеграцијом повезаном са све већом мобилношћу људи, која прати процесе урбанизације и економске модернизације. Идеја заједничке националне освешћености произашла на заједничким прецима, језику и историји генерише уједињене субјекте у једну политичку заједницу, као чланове који осе-

30 Ibidem, стр. 16.

31 Ibidem, стр. 17.

32 Ibidem, стр. 161, 175-176, 183-184.

ћају одговорност једни према другима.³³ Имајући ово на уму, посебно чињеницу да преполитичка заједница почива на миту који се може одржати једине преко супресивности усмерене ка хетерогеним деловима популације, функционални одговор на фузионисање нације грађана са етничком нацијом, као главним задатком модерне државе, се изналази у форми грађанског национализма и, више апстрактног, конституционалног патриотизма, који се не односи на конкретни тоталитет нације, већ на апстрактне процедуре и принципе, те се поистовећује са политичким правом и уставним начелима.³⁴ Ерго, култура већине, изједначена са националном културом, се мора ослободити од своје историјске идентификације са општом политичком културом да би се сви грађани могли под једнаким условима идентификовати са политичком културом властите земље (анулирање дискриминације или фаворизовања неке субкултуре).³⁵ До оног степена до ког ово раздвајање већинске културе и политичке културе успе, солидарност грађана ће се преусмерити од преполитичких ентитета нације, етноса или породице ка конституционалном патриотизму, то јест ка фундаменталним начелима обухваћеним политичком културом и уставом.³⁶ Саобразно томе, припадност нацији грађана се не везује за заједнички језик или заједничко етничко или културно порекло, већ манифестује заједничку политичку културу установљену на либералним конституционалним стандардима.

Рецимо још да када говоримо о разликовању између крајњег национализма и индивидуалног либералног национализма, онда заправо говоримо о разликовању између себичности и индивидуализма. Себичност представља слеђење властитих интереса без уважавања интереса других, док индивидуализам представља доктрину по којој неко може следити властите интересе под истим оним условима који важе и за друге, слободне да следе своју „варијанту или комбинаци-

33 Habermas, J. „The European Nation State: On the Past and Future of Sovereignty and Citizenship.“ *Public Culture*, 10(2), 1998, стр. 404.

34 Ibidem, стр. 407.

35 Habermas, J. *The Postnational Constellation*. The MIT Press, Cambridge, 2001, стр. 74.

36 Loc. cit.

ју“ сета интереса.³⁷ Иако либерални национализам сугерише да појединци имају оправдање да форсирају благостање припадника своје заједнице пре него што почну да разматрају интересе оних који не припадају њиховој заједници (стартна претпоставка је да се посвећеност либералним вредностима повезује са националном државом која је њихов носиоц), овај аргумент је ситуиран у оквиру универзалне теорије. Уколико одређено патриотско испољавање штети човечанству, онда свакако од њега треба одустати.³⁸ Припадност одређеној заједници је бесмислена уколико појединци не науче да је третирају као директно повезану са властитим идентитетом и уколико остале чланове не третирају као саучеснике у заједничком начину живота и партнере на које се могу ослонити. Оваква емоционална конструкција обезбеђује појединцима разлоге за примарност потреба и интереса других чланова заједнице, а занемаривање моралне снаге произашле на оваквим осећањима може резултовати колапсом друштвене структуре и стањем изолованих појединаца и апстрактне хуманости.³⁹

За либералне националисте, национална пристрасност је дозвољена само онда када је тако постављена да узима у обзир фундаменталне дужности правде међу људима на планетарном нивоу, однос између националних захтева и глобалне правде је аналоган односу између личних захтева и правде која се тиче домаће сфере. Као што ограничења која намеће начело правде на домаћем нивоу резултује одређеним степеном непристрасности (патриотизам је ограничен демократским или либералним вредностима), исто тако национални захтеви бивају ограничени (непристрасношћу) глобалне правде: оно што дугујемо компатриотама је лимитирано (избалансирано) оним што дугујемо онима који нису наши „земљаци“. Ерго, либерални национализам имплицира да инсистирање на националној хомогености (нпр. рестри-

37 Barry, B. M. „Nationalism.“ у Miller, D., Coleman, J., Connolly, W. и Ryan, A. (уп.) *Blackwell Encyclopedia of Political Thought*. Blackwell, Oxford, 1987, стр. 354.

38 Recchia, S. и Urbinati, N. (уп.) *A Cosmopolitanism of Nations: Giuseppe Mazzini's writings on democracy, nation building, and international relations*. Princeton University Press, Princeton, 2009, стр. 92.

39 Tamir, Y. *Liberal nationalism*. Princeton University Press, Princeton, 1993, стр. 115-116.

ковање имиграције) може бити оправдано само онда када су испуњене глобалне обавезе оријентисане ка једнакости између свих нација.⁴⁰ При томе, треба разликовати једнаке слободе и једнаку вредност слободе, где је вредност слободе за групу или индивидууме сразмерна њиховим капацитетима да подигну властите циљеве на виши степен путем средстава загарантоване слободе: када се појединац из сиромашне зеље определи да своје животне перспективне унапреди одласком у друштво где ће бити мањина, он је свакако мотивисан одређеним инструменталним квалитетима, а мање жељом за асимилацијом у нову културу (то није културни избор у смислу одрицања пеава на национално самоопредељење).⁴¹ Грађански патриотизам, за разлику од конституционалног, афирмише постојање културних идентитета (преко танког партикуларизма) без негације шире универзалистичке димензије, он наглашава мотивационе услове демократског управљања, форсира потребу за очувањем постојећих кооперативних улагања (манифестованих творевином попут националне државе) и ургира да постојећа политичка култура буде демократски преобликована и контролисана у смеру повећане инклузивности.

Чарлс Тејлор (Charles Taylor) сматра да је, са једне стране, немогуће избећи патриотизам у модерном свету због тога што она слободна и демократска друштва која желе да се створе захтевају јаку идентификацију од стране својих грађана (укључујући ту чак и негативну слободу и индивидуална права), где учествовање у томе заједничком демократском пројекту (базираном на самоуправи) подразумева и посебан осећај повезаности међу ангажованим људима.⁴² Другим речима, слободна република захтева грађанску идентификацију са самом републиком, добровољна партиципација мора проистацати из патриотизма грађана, који представља солидарност између компатиота у функционисању републике засноване на осећају заједничке судбине.⁴³ Са друге стране, модерна држава захтева већи степен мобилизације, која је

40 Ibidem, стр. 161.

41 Loc. cit.

42 Taylor, C. „Why Democracy Needs Patriotism.“ у Cohen, J. (yp.) . *For Love of Country?* Beacon Press, Boston, 1996, стр. 119-120.

43 Taylor, C. *Philosophical Arguments*. Harvard University Press, Cambridge, 1995, стр. 192.

увек повезане са заједничким идентитетима њених грађана. У већини случајева, ствар није у опредељења за заједнички идентитет, већ у томе који ће од два или више могућих идентитета „привући“ њихову оданост, на начин да буде отворен према космополитској солидарности.⁴⁴ Тејлор закључује како морамо да будемо и патриоте и космополите, што директно значи борбу за ону врсту патриотизма која је пријемљивија идеји универзалне солидарности.⁴⁵ За Еми Гатман (Amy Gutmann), патриотизам је пре осећај него морална перспектива,⁴⁶ осећај који нужно мора бити позициониран као део шире слике праведног друштва. Међутим, поред тога што имамо дужност поштовања права свих људских бића на свету, то не значи да смо „грађани света“, то јест ми имамо могућност да одбијемо верност било којој актуалној заједници и да признамо важност оснаживања статуса слободних и једнаких грађана истинске демократске заједнице (политеје).⁴⁷ Људи свакако имају потребу за припадности одређеној заједници где ће бити третирани као слободни и једнаки, па тако и потребу за образовањем у смеру вештина, схватања и вредности који омогућавају пуну партиципацију и потпуно идентичну егалитарну позицију. Но, било како било, наша примарна морална оријентисаност, дакле, није усмерене ка заједници (људима у нашем свету или нашем друштву), већ ка правди (чињењу исправних ствари), што не може бити редковано на лојалност или припадност било којој егзистирајућој групи људи, нама, заправо, треба образовање које ће охрабривати грађане да разматрају правду као део властите политичке културе, правде која ће обухватати како припаднике властитог друштва тако и грађане других друштава.⁴⁸

По Кваму Ентонију Апијаху (Kwame Anthony Appiah), космополитске патриоте дозвољавају могућност света у коме ће сви бити космополите са „кореном“, повезани са властитим земљама као културним посебностима и позитивно отворени за постојање других места као „партикуларности“

44 Taylor, C. „Why Democracy Needs Patriotism.“ op. cit., стр. 121.

45 Loc. cit.

46 Gutmann, A. *Democratic Education*. Princeton University Press, Princeton, 1999, стр. 312.

47 Gutmann, A. „Democratic Citizenship.“ у Cohen, J. (yp.) . *For Love of Country?* Beacon Press, Boston, 1996, стр. 68.

48 Ibidem, стр. 69, 70.

различитих људи. Космополитске патриоте прихватају грађанску обавезу неговања културе и политике властитих земаља, а због велике покретљивости у данашњем свету, која подразумева и измештање културне праксе, свака локална форма људског живота представља резултат дуготрајног и постојаног процеса културне хибридизације.⁴⁹ По њему, перспективни, одрживи космополитизам мора помирити (пледирати за) одређену врсту универзализма са легитимношћу макар неких облика пристрасности (космополитизам мора узимати у разматрање вредност људског живота и вредност партикуларних људских живота, живота који су људи створили за себе у заједници која даје значај таквим животима).⁵⁰ Људи остварују најбољу варијанту живота у мањим формама организовања, у мањим облицима заједница, почев од државе, округа, града, улице, професије или породице, као ужим круговима од најширег људског хоризонта (потенцијалне светске државе), као сферама од моралне важности, па стога сваки космополита треба да брани право других да живе у демократској држави, која омогућава широк избор удруживања са другима унутар и ван њених граница, држави која као таква оставља простор за сасвим оправдан патриотизам властитих грађана.⁵¹

Као што је већ сугерисано, можемо да разликујемо: (1) традиционалну варијанту патриотизма, слепи патриотизам (псеудо-патриотизам или патриотизам незнања и ирационалности), где се тотално покораване дужности (саможртвовање које не уважава стандарде властитог „здравог разума“) третира као симбол патриотске оданости, чак и онда када је то, у екстрему, скопчано са ризиковањем властитог живота; те (2) умерену или конструктивну варијанту патриотизма, аутентични патриотизам (базиран на критичком разумевању националних вредности) или патриотизам разлога и неслагања, одређен приврженошћу или лојалношћу која не води у иморалне акције.⁵² Може се рећи да слепи патриоти-

49 Appiah, K. A. „Cosmopolitan Patriots.“ у Cohen, J. (yp.) . *For Love of Country?* Beacon Press, Boston, 1996, стр. 22-23.

50 Appiah, K. A. *The Ethics of Identity*. Princeton University Press, Princeton, 2005, стр. 222-223.

51 Appiah, K. A. „Cosmopolitan Patriots.“ op. cit, стр. 29.

52 Adorno, T. W., Frenkel-Brunswick, E, Levinson, D. J., и Sanford, R. N. *The autho-*

зам подразумева: (1) презир било какве критике упућене ка властитој земљи, ово се посебно односи на критику земље као јединствене културно-историјске целине и на неуважавање абстрактног, симболичког представљања земље (на пример- химне или националних споменика);⁵³ (2) политичку пасивност и добровољно политичко незнање; (3) перцепцију угрожености националне културе и националне безбедности (позитивна корелација са национализмом);⁵⁴ и (4) дефинисање друштвених карактеристика преко појмова генеалогije и примордијалног порекла генерисаних унутар националне историје. Са друге стране, конструктивни патриотизам подразумева: (1) пропитивање компатибилности патриотског делања са групним друштвеним циљевима; (2) висок ниво политичког ангажовања и тежњу ка шире постављеном решавању друштвених проблема; (3) одбацивање примарности националног идентитета које често завршава са одбацивањем идеје националне супериорности; и (4) формирање друштвених граница преко грађанских процедура и заједничких политичких структура. Увећавање слепог патриотизма се може очекивати у моментима када је друштво обележено сложеним животним условима, било да су они спољне (на пример- рат) или унутрашње (на пример- радикалне друштвене промене или економске кризе) провенијенције, док се за конструктивни патриотизам може рећи да је у порасту када шири друштвена ситуација није обележена претходним карактеристикама, то јест када је одговор на слепи патриотизам генерисан побројаним условима.⁵⁵ Овој подели се може додати рашчлањивање конструктивног патриотизма на: (1) политички конструктивни патриотизам- онај чији је критичизам ослобођен етичке или моралне мотивације; и (2) морално конструктивни патриотизам- онај чије се критиковање битно ослања на „неприкосновености“ правде и правичности.

ritarian personality. Harper, New York, 1950, стр. 107.; Nathanson, S. „In Defense of Moderate Patriotism.“ *Ethics*, 99(3), 1989, стр. 538.; и Somerville, J. „Patriotism and War.“ *Ethics*, 91(4), 1981, стр. 573, 574.

53 Schatz, R. T., Staub, E. и Lavine, H. „On the Varieties of National Attachment: Blind versus Constructive Patriotism.“ *Political Psychology*, 20(1), 1999, стр. 170.

54 Ibidem, стр. 169.

55 Ibidem, стр. 169.

Закључак

Потпуно се слажем са идејом да припадност одређеној нацији представља конститутивни елемент личног идентитета, те да се способност појединца за вођење задовољавајућег живота и стицања поштовања других манифестује могућношћу да се одреди као припадник неке вредне (националне) заједнице.⁵⁶ У том смислу, ако пристрасност патриотизма ставимо у контекст одређеног националног пројекта (а не третирамо га као примарни морални захтев), ако га ставимо у функцију „идеала“ демократске самоуправе који захтева подједнаку партиципацију наших компатиота и тежњу ка идеалу правде, ако љубав према нашој земљи представља и љубав према слободи, њеним вредностима и институцијама које су је омогућиле, ако је патриотизам индивидуални (критички) избор најбоље националне традиције саобразне демократским вредностима (избор који укључује и национални понос и национални стид), онда можемо говорити о патриотизми који није ексклузијски, ни на нивоу мржње, антагонизма и поништавања усмерених према другима нацијама (шовинизам или цингоизам), ни на нивоу монополизације патриотизма, разврставања припадника властите нације на патриоте и непатриоте арбитрарношћу неке идеологије или политике, сета вредности, циљева или норми, онда заправо можемо говорити о инклузијском патриотизму са универзалистичким димензијама, о патриотизму који је комплементаран космополитизму, о космополитском патриотизму. У том смислу индикативна су размишљања Ђузепе Мацинија (Giuseppe Mazzini): „Ваше прве дужности, не у смисли редоследа него важности, су оне према Човечанству. Све дотле док се не разумеју те примарне дужности, остале се не могу испунити на задовољавајући начин... Они који теже ка подучавању морала преко ограничавања дужности на оне према властитој породици или земљи, подучавају вас више или мање уском егоизму који штети и другима и вама.“⁵⁷

56 Tamir, Y. *Liberal Nationalism*. Princeton University Press, Princeton, 1993, стр. 73.

57 Mazzini, G. „On the Duties of Man.“ у Recchia, S. и Urbinati, N. (yp.) *A Cosmo-*

Djordje Stojanovic

*DIFFERENT CONCEPTUAL APPROACHES
TO THE PHENOMENON OF PATRIOTISM*

Summary

The paper analyzes the different conceptualizations of the phenomenon of patriotism. The author attempts to identify the elements that determine the patriotism, the relationship between exclusive and inclusive understanding of patriotism, the relationship between universalistic and particularistic dimensions as limits of patriotism, and to analyze its extreme positions (chauvinism or jingoism), and finds his place in the functioning of modern democratic systems. The paper concludes by supporting the idea of cosmopolitan patriotism, where local is an „instrument“ for the realization of a universal, a situation that can be characterized as a „partial cosmopolitanism“.

Keywords: patriotism, cosmopolitanism, nationalism, identity, liberalism, democracy.

Литература

- Adorno, T. W., Frenkel-Brunswik, E, Levinson, D. J., и Sanford, R. N. *The authoritarian personality*. Harper, New York, 1950.
- Appiah, K. A. *The Ethics of Identity*. Princeton University Press, Princeton, 2005.
- Appiah, K. A. „Cosmopolitan Patriots.“ y Cohen, J. (yp.) . *For Love of Country?* Beacon Press, Boston, 1996, стр. 21-29.
- Anderson, B. *Imagined Communities: Reflections on the Origins and Spread of Nationalism*. Verso, London, [1983] 2006.

politanism of Nations: Guiseppe Mazzini's Writings on Democracy, Nation Building, and International Relations. Princeton University Press, Princeton, 2009, стр. 88, 89.

- Appiah, A. *The ethics of identity*. Princeton University Press, Princeton, 2005.
- Bar-Tal, D. и Staub, E. „Patriotism: Its Scope and Meaning.“ у Bar-Tal, D. и Staub, E. (уп.) *Patriotism in the life of individuals and nations*. Nelson-Hall Publishers, Chicago, 1997, стр. 1-19.
- Bar-Tal, D. „The monopolization of patriotism.“ у Bar-Tal, D. и Staub, E. (уп.) *Patriotism in the life of individuals and nations*. Nelson-Hall Publishers, Chicago, 1997, стр. 246-270.
- Ben-Porath, S. „Civic virtue out of necessity: patriotism and democratic education.“ *Theory and Research in Education*, 2007, 5(1), стр. 41-59.
- Berns, W. *Making patriots*. The University of Chicago Press, Chicago, 2001.
- Blum, L. „Best traditions patriotism: A commentary on Miller, Wingo and Ben-Porath.“ *Theory and Research in Education*, 5(1), 2007, стр. 61-68.
- Cohen, J. (уп.) . *For Love of Country?* Beacon Press, Boston, 1996.
- Gallie, W. B. *Philosophers of Peace and War: Kant, Clausewitz, Marx, Engels and Tolstoy*. Cambridge University Press, Cambridge, 1978.
- Gutmann, A. „Democratic Citizenship.“ у Cohen, J. (уп.) . *For Love of Country?* Beacon Press, Boston, 1996, стр. 66-72.
- Gutmann, A. *Democratic Education*. Princeton University Press, Princeton, 1999.
- Habermas, J. *Between Facts and Norms: Contribution to a Discourse Theory of Law and Democracy*. Massachusetts Institute of Technology Press, Cambridge, 1996.
- Habermas, J. „The European Nation State: On the Past and Future of Sovereignty and Citizenship.“ *Public Culture*, 10(2), 1998, стр. 397–416.
- Habermas, J. *The Postnational Constellation*. The MIT Press, Cambridge, 2001,
- Huntington, S. P. *Who Are We: The Challenges to America's National Identity*. Simon & Schuster, New York, 2004.
- Kateb, G. *Patriotism and other mistakes*. Yale University Press, New Haven, 2006.

- Keller, S. „Patriotism as bad faith.“ *Ethics*, 115(3), 2005, стр. 563–592.
- Keller, S. *The Limits of Loyalty*. Cambridge University Press, Cambridge, 2007.
- Kleinig, J. „Patriotic Loyalty.“ у Primoratz, I. и Pavkovic, A. (yp.) *Patriotism: Philosophical and Political Perspectives*. Ashgate, Aldershot, 2008, стр. 37-55.
- Lewis, C. S. *The Four Loves*. Harcourt Brace, New York, 1960.
- MacIntyre, A. „Is Patriotism a Virtue?“ у Primoratz, I. (yp.) *Patriotism*. Humanity Books, Amherst, 2002, стр. 43-59.
- Mazzini, G. „On the Duties of Man.“ у Recchia, S. и Urbinati, N. (yp.) *A Cosmopolitanism of Nations: Giuseppe Mazzini's Writings on Democracy, Nation Building, and International Relations*. Princeton University Press, Princeton, 2009, стр. 80-109.
- Miller, D., Coleman, J., Connolly, W. и Ryan, A. (yp.) *Blackwell Encyclopedia of Political Thought*. Blackwell, Oxford, 1987.
- Muller, J. *Constitutional patriotism*. Princeton University Press, Princeton, 2007.
- Nathanson, S. „In Defense of Moderate Patriotism.“ *Ethics*, 99(3), 1989, стр. 535-552.
- Nussbaum, M. C. „Patriotism and cosmopolitanism.“ у Cohen, J. (yp.) *For Love of Country: Debating the Limits of Patriotism*, Beacon Press, Boston, 1996. стр. 3–21.
- Primoratz, I. „Patriotism and Morality: Mapping the Terrain.“ у Primoratz, I. и Pavkovic, A. (yp.) *Patriotism: Philosophical and Political Perspectives*. Ashgate, Aldershot, 2007, стр. 17-37.
- Primoratz, I. и Pavkovic, A. (yp.) *Patriotism: Philosophical and Political Perspectives*. Ashgate, Aldershot, 2007.
- Recchia, S. и Urbinati, N. (yp.) *A Cosmopolitanism of Nations: Giuseppe Mazzini's writings on democracy, nation building, and international relations*. Princeton University Press, Princeton, 2009.
- Seglow, J. „Associative Duties and Global Justice.“ *Journal of Moral Philosophy*, 7, 2010, стр. 54-73.

- Somerville, J. „Patriotism and War.“ *Ethics*, 91(4), 1981, стр. 568-578.
- Tamir, Y. *Liberal Nationalism*. Princeton University Press, Princeton, 1993.
- Стојановић, Ђ. „Однос етике и политике: од реалистичког ка пост-структуралистичком приступу проблему.“ *Српска политичка мисао*, 30(4), 2010., стр. 11-28.
- Schatz, R. T., Staub, E. и Lavine, H. „On the Varieties of National Attachment: Blind versus Constructive Patriotism.“ *Political Psychology*, 20(1), 1999, стр. 151-174.
- Scheffler, S. *Boundaries and Allegiances: Problems of Justice and Responsibility in Liberal Thought*. Oxford University Press, New York, 2001.
- Tamir, Y. *Liberal nationalism*. Princeton University Press, Princeton, 1993.
- Tan, K. *Justice without Borders: Cosmopolitanism, Nationalism, and Patriotism*. Cambridge University Press, Cambridge, 2004.
- Taylor, C. *Philosophical Arguments*. Harvard University Press, Cambridge, 1995.
- Taylor, C. „Why Democracy Needs Patriotism.“ у Cohen, J. (уп.) . *For Love of Country?* Beacon Press, Boston, 1996, стр. 119-122.
- Tolstoy, L. N. *Tolstoy's Writings on Civil Disobedience and Nonviolence*. New American Library, New York, 1968.
- Turner, B. „Cosmopolitan Virtue, Globalization and Patriotism.“ *Theory, Culture & Society*, 19(1-2), 2002, стр. 45-53.
- Turner, B. „Democracy in One Country? Reflections on Patriotism, Politics and Pragmatism.“ *European Journal of Social Theory*, 7(3), 2004, стр. 275-289.
- Viroli, M. *For Love of Country: An Essay on Patriotism and Nationalism*. Clarendon Press, Oxford, 1995.

Resume

In general, we can define patriotism as love of one's own country, as well as loyalty that is not solely based on the geographical determination, but was also focused on a particular political entity. Full awareness of a particular social group belonging is the very core of patriotic loyalty, in terms of overcoming personal connections and the existence of an intense sense of connection to a particular community. In addition, patriotism can be determined as loyalty to a particular set of ideas, principles, and exclusive truth connected with own country, even as loyalty to certain ideals that are not directly related to the „vertical history of patria“. It is important to note that the fundamental difference between patriotism and nationalism, which is often equated, manifested through two differentiated sets of values: while the nationalistic love is exclusive, patriotic love is inclusive.

If we put the partiality of patriotism in the context of a national project (and not treat it as a primary moral claim), if we put it to serve the “ideal” of democratic self-government which requires equal participation of our compatriots and striving for the ideal of justice, if the love of our country represents the love of freedom, its values and institutions, if the patriotism of the individual (critical) selection of the best national traditions in conformity with democratic values (which includes a selection of national pride and national shame), if patriotism is the individual (critical) selection of the best national traditions compatible with democratic values (which includes a national pride and national shame), then we can talk about patriotism which is not exclusive, it is not based on hatred and antagonism toward other nations, then we can actually talk about an inclusive patriotism with the universalistic dimensions, about patriotism that is complementary to cosmopolitanism, the cosmopolitan patriotism.

Овај рад је примљен 20. јануар 2012. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 10. априла 2012. године.